

В зв'язку з відсутністю ідентифікованості гудвіл не відноситься до нематеріальних активів.

Література

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – 2-ге вид. – Х. : Фактор, 2008. – 1008 с.
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва фінансів України від 30.11.1999 р. №291 [із змінами і допов., внесеними наказами М-ва фінансів України] / М-во фінансів України. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293534
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] / М-во фінансів України. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962
4. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 «Об'єднання бізнесу» [Електронний ресурс] / М-во фінансів України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_006.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва фінансів України від 18.10.1999 р. № 242, [із змінами і допов., внесеними наказами М-ва фінансів України] / М-во фінансів України. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва фінансів України від 7.07.1999 р. N 163 [із змінами і допов., внесеними наказами М-ва фінансів України] / М-во фінансів України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.

Стаття надійшла в редакцію 10.12.2014р.

Рекомендовано до друку к.е.н., проф. Орловою В.К.

УДК 336.71

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК БАНКІВ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Л.С. Тришак

*ІФНТУНГ, 76019, м.Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, тел. (0342) 504574,
e-mail:fin@nung.edu.ua*

Анотація. У статті розглядаються історичні аспекти генезису банків з врахуванням вимог принципу історизму – одного з елементів діалектичного методу пізнання економічних явищ і процесів. На основі історико-економічної літератури здійснено теоретичний аналіз процесу виникнення та розвитку банківської діяльності, висвітлено та узагальнено теоретичні погляди українських економістів щодо формування цієї системи. Виділено основні етапи еволюції банків та банківської справи. Доведено, що багато проблем в банківській діяльності, як показує історичний досвід, в різні часи були подібними, а тому вивчення цього досвіду допоможе уникнути повторення минулих хиб в майбутньому. На основі здійсненого дослідження з'ясовано, що необхідність функціонування розвинутої, ефективної банківської системи обумовлена еволюцією фінансово-кредитних відносин. Результати дослідження історичних аспектів розвитку банківництва довели, що для розвитку ефективної банківської системи в Україні, з метою уникнення негативних помилок, що впливають на економічний розвиток держави при будь-яких змінах в теорії і практиці банківської справи, доцільно максимально враховувати історичні аспекти, щоб не допускати старих помилок та недоліків.

Ключові слова: банк, банківська діяльність, банківська справа, банківська система, кредит, депозит.

Аннотация. В статье рассматриваются исторические аспекты генезиса банков с учетом требований принципа историзма - одного из элементов диалектического метода познания экономических явлений и процессов. На основе историко-экономической литературы осуществлен теоретический анализ процесса возникновения и развития банковского дела, освещены и обобщены теоретические взгляды украинских экономистов по формированию этой системы. Выделены основные этапы эволюции банков и банковского дела. Доказано, что многие проблемы в банковском деле, как показывает исторический опыт, в разное время были подобными, а потому изучение этого опыта поможет избежать повторения прошлых недостатков в будущем. На основе проведенного исследования установлено, что необходимость функционирования развитой, эффективной банковской системы обусловлена эволюцией финансово-кредитных отношений. Результаты исследования исторических аспектов развития банковского дела доказали, что для развития эффективной банковской системы в Украине, с целью избегания негативных ошибок, влияющих на экономическое развитие государства при любых изменениях в теории и практике

банковского дела, целесообразно максимально учитывать исторические аспекты, чтобы не допускать старых ошибок и недостатков.

Ключевые слова: банк, банковская деятельность, банковское дело, банковская система, кредит, депозит.

Summary. The article deals with the historical aspects of the genesis of banks subject to the requirements of the principle of historicism - one of the elements of the dialectical method of cognition phenomena and processes. Based on historical and economic literature the theoretical analysis of the origin and development banking, highlights and summarizes theoretical views on the formation of Ukrainian economics of the system. The main stages in the evolution of banks and banking. It has been proved that many problems in banking, as history shows, at various times were similar, so studying this experience will help avoid a repeat of past shortcomings in the future. On the basis of the study found that the need for advanced functioning, efficient banking system due to the evolution of financial and credit relations. Results of the study historical aspects of banking have shown that the development of an effective banking system in Ukraine in order to avoid negative errors affecting the economic development of the country for any changes in the theory and practice of banking, it is advisable to consider the most historical aspects to avoid old mistakes and shortcomings.

Keywords: bank, banking activities, banking, banking system, credit, deposit.

Вступ. Стан і розвиток банківської системи є показником рівня зрілості кредитно-фінансових та грошових відносин кожної держави. Стосовно поняття «банк» принцип історизму передбачає появу якісно нових функцій, що виконуються банками, або збагачення раніше існуючих функцій елементами якісно нового змісту. Так, наприклад, банки із самого початку свого виникнення виконували посередницьку функцію, але одна справа виконання банками такої функції у період їх виникнення, інша — на сучасному етапі, коли банки виконують визначену кількість базових функцій та широкого спектру операцій та послуг.

Принцип історизму вимагає також, щоб кожне економічне явище або процес розглядалися у контексті тих змін, які відбуваються з цим явищем у межах цілісної економічної системи, окремих стадій, етапів або ступенів розвитку. Важливо, у зв'язку з цим, з'ясувати період виникнення банків.

Історичний підхід до аналізу досліджуваної проблематики поглиблює пізнавальний процес, робить його об'ємнішим і ґрунтовнішим.

Аналіз сучасних закордонних і вітчизняних досліджень і публікацій. Помітний внесок у дослідження історії банківництва зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О. Барановський, О. Васюренко, О. Дзюблюк, Р. Коттер, О. Лаврушин, Ф. Мішкін, А. Мороз, Е. Роде, П. Роуз, Дж. Сінкі, М. Савлук, В. Усоскін. Є різні погляди на проблему генезису банків. Одні автори вважають періодом виникнення банків рабовласницький лад, інші — феодалізм, треті — капіталістичний спосіб виробництва. Ще складнішим і заплутанішим є історичний аспект даної проблеми. Тому сучасний стан досліджень, дотичних до проблеми виникнення та розвитку банків та банківської діяльності, спонукає ще раз звернутися до вивчення історичних аспектів її становлення і розвитку.

Невирішеними частинами проблеми залишаються історико-гносеологічні аспекти становлення та розвитку банків. При цьому дослідження проблем, пов'язаних із формуванням банківської системи, є багатогранною проблемою економічного спрямування. Нові результати досліджень можуть стати основою формування і подальшого коригування поняттєво-термінологічного апарату, що стосується кредитно-банківської діяльності.

Метою дослідження є визначення та систематизація основних етапів еволюції банківської діяльності, що тісно пов'язана з історією становлення банків.

Висвітлення основного матеріалу. Прийнято вважати, що із відомих нам банківських установ найдревнішим був Червоний храм Урука у Вавилонії (3400 – 3200 рр. до н. е.) [1, с.134]. Банки або подібні їм інститути існували в Єгипті й здійснювали операції з 2700 р. до н. е. [2, с.11]. Багато документів із Вавилонії, Ассирії, наприклад, збірник законів царя Хаммурапі (1704—1662 рр. до н. е.) доводять, що вже тоді були свого роду векселі та чеки, а форми зберігання коштів і позичкові операції регулювались законами. Позики у ті часи надавались не лише у формі грошей, а й у формі товарів (наприклад, зерна, вовни й т. ін.). Як сховища товарів використовувались храми, які були найбільш безпечними. У рабовласницькій Греції храми, як місце зберігання грошей, відігравали провідну роль.

У IV ст. до н.е. в Афінах конкурентами храмів стають трапезити чи трапезити (ця назва походить від грец., що означає стіл, на якому міняйли проводили свої операції). Їх появу зумовила інтенсивна торгівля, що велась з використанням різних монет. Так, починаючи з IV ст. до н.е. окремі міста (а також держави) почали засновувати публічні банки. Так, членом правління такого банку в Синапі (Греція) був Діоген [1, с.134].

Банківська справа в Римі була організована на зразок банківської справи у Греції в III ст. до н.е. Банки називалися аргентарії або мензарії і приймали гроші для зберігання, здійснювали обмінні операції і видавали позики. У V ст. до н. е. в Римі видавались відсоткові позички під заставу або без неї, а через 100 років з'явилися «банкіри».

Грошові розрахунки у Стародавній Греції здійснювались жрецькими, храмами і міняйлами-трапезитами, а у Стародавньому Римі - менсаріями і з занепадом Римської імперії занепало і банківське ремесло та фінансова активність в Європі. Значну роль у відродженні банківської справи відіграли хрестоносці. У той час найкрупнішими банкірами були тамплієри. Орден

тамплієрів – це релігійна і військова організація, яка не була банком у сучасному розумінні цього слова, оскільки її фінансові операції були лише побічною діяльністю.

На початку своєї діяльності тамплієри використовували тільки звичайний депозит: вкладник сплачував організації певну суму за охорону, зберігали право власності на предмет внеску. У подальшому вже італійські банкіри, які не були під впливом церкви, удосконалили депозитні операції започаткувавши вклад до запитання та відновлювальний терміновий вклад. Фактично тамплієри були монополними фінансистами хрестоносців і знатними міняйлами.

Перший банк, у сучасному його розумінні, виник в Італії в 1407 р. (*Banka di San Giorgio*) у Генуї. До цього часу в Італії виникла і розвивалась подвійна система бухгалтерського обліку [2, с.13].

Витоки сучасної банківської справи слід також шукати в діяльності міняйлів середньовічної Італії. Поняття «банк» походить від італійського «*banco*» (лавка міняйлів, грошовий стіл). Найбільш впливовими були банки, пов'язані з керівництвом католицької церкви. Всесвітньо відомий банк Медичі у Флоренції, прославлений класичною літературою. Ця династія панувала там з XV до XVIII століття. Головна контора банку, яка знаходилась у Флоренції, мала 16 філій у Парижі, Лондоні, Ліоні, Венеції, Генуї, Римі, Неаполі.

В XII ст. в Італії з'явився перший вексель. В Італії, на базі депозитів, запроваджено перші банкноти. Кредитними операціями в закритій економіці середньовіччя (VIII – XI ст.) займались євреї, а також монастирі, які позичали гроші сеньйорам і землевласникам [1, с.135]. У 1463 р. Папа Римський надав банкам право відлучати від церкви всіх боржників (таке право проіснувало 42 роки). У 1587 р.у Венеції після краху приватного банку Пізани був відкритий державний жиробанк (*Banka di Rialto*) [3].

У 1609 р. уряд Голландії внаслідок зловживань місцевих банкірів заснував Амстердамський банк під гарантію міста. У 1619 р. Гамбург за прикладом Амстердама з тих же причин заснував під гарантію міста жиробанк, який проіснував до 1812 р.

У XVII ст. в Англії банкноти набрали значного поширення після того як Банк Англії, який було створено в 1694 р., почав випускати їх в обіг.

Пізніше, поступово виникають спеціалізовані банки: у Шотландії – Королівський (1695 р.), Банк британської компанії для торгівлі полотном (1706 р.), Віденський банк (1703 р.), Пруський банк для морської торгівлі (1767 р.), Паризька облікова каса (1776 р.), Петербурзький банк (1780 р.) [3]. У цих банках з'являється новий спосіб розрахунків: переведення коштів з рахунка на рахунок за допомогою чекового обігу.

Перша спроба створення банків в Росії була зроблена в 1665 р. у Пскові. У 1754 р. було засновано два банки – Державний позичковий банк для дворянства у Москві і Санкт-Петербурзі – для кредитування купецтва, проте ці банки швидко припинили свою діяльність, зіткнувшись з проблемою неповернення кредиту.

Кредитна система в Україні була започаткована в 1781 р., коли Російський Асигнаційний банк відкрив свої банківські контори у Києві, Ніжині, Харкові, а в 1782 р. – у Херсоні. У 60–70-х рр. XIX ст. в Україні створюється низка великих комерційних банків та налагоджується мережа ощадних установ, що акумулювали заощадження населення.

Реформування вітчизняної банківської системи в другій половині XIX ст. проходило в три етапи, кожен з яких мав свої особливості. Так, період з 1860-х рр. по 1873 р. був часом становлення відповідної системи банків, протягом якого виникли нові форми, типи й види банків у державі (комерційні, акціонерні комерційні, акціонерні земельні, земські, міські та сільські банки), відбувалося формування законодавчої бази їх діяльності, банківське засновництво було необмеженим. З 1873–1875 рр. до початку 1880-х рр. у зв'язку з впливом руйнівної сили світових криз, що виникли на початку 1870-х рр., розширення мережі банків, а також поява нових типів банківських установ стала чітко регулюватися та навіть обмежуватися. Відповідно до напрямку нового курсу банківської політики відбулися зміни і в законодавстві та у статутах цих кредитно-фінансових установ. 1880-ті рр. – початок 1890-х рр. – період відлиги у розвитку банківської системи. Проте, хоч офіційно банківське засновництво знову отримало зелене світло, нові фінансово-кредитні інститути виникали рідко. Банківська мережа зростала та вдосконалювалася переважно за рахунок збільшення чисельності контор, відділень та комісіонерств вже існуючих банків.

Важливим моментом у розвитку вітчизняної банківської системи зазначеного періоду стало заснування на початку 1880-х рр. державних іпотечних банків (Селянського поземельного та Дворянського земельного банків), завдяки діяльності яких значно покращилося фінансування аграрного сектору. В цей же час у ході піднесення сільськогосподарської галузі здобули політичну державну підтримку й банківські установи дрібного кредиту (сільські банки).

Проте період створення власної банківської системи України історично припадає на 1917–1921 рр. (саме тоді було створено Державний банк України). Правове становище банків протягом всієї історії розвитку кредитної системи у радянський період неодноразово змінювалося. Період 1917–1921 рр. характеризується поступовою ліквідацією банків, функції яких щодо здійснення безготівкових розрахунків було передано центральному бюджетно-розрахунковому управлінню. З переходом до НЕПу, у зв'язку з поживавленням товарно-грошових відносин, почала відчуватися потреба в організації кредитної системи, яка б відповідала потребам ділового обігу. В результаті

з'явилася така кредитна система, де Держбанку СРСР відводилася роль органу нагляду та контролю за діяльністю усіх кредитних установ [4, с.182].

Особливо суттєві зміни у правовому становищі банків відбулися в результаті кредитної реформи 1930—1932 рр., яка мала на меті перетворити банки в органи “контролю рублем” за виконанням підприємствами державних планових завдань. Банки, засновані на недержавній формі власності, було ліквідовано або перетворено. Виникла система державних банків, яка включала Держбанк СРСР та спецбанки. Всі вони були одночасно органами державного управління та господарськими організаціями — юридичними особами, які займалися господарською діяльністю [5].

Таким чином, банківська система, що формувалася на теренах України у другій половині XIX — на початку XX ст. мала еволюційний характер розвитку, що визначається господарськими особливостями краю, й сприяла становленню якісно нових соціально-економічних відносин.

З початку XIX століття спостерігався бурхливий розвиток банківської діяльності, який був пов'язаний із розвитком капіталізму (в зв'язку з цим виникла потреба в грошових капіталах) [1, с.135]. Так, на початку XIX ст. з'явилися центральні банки, які монополюють виконували функцію емісії банкнот: у Франції Центральний банк був створений Наполеоном у 1800 р., Австрійський центральний банк — у 1806 р., Російський державний банк — у 1860 р. З широким розвитком товарно-грошових відносин перед банками відкрились нові горизонти і можливості.

Отже, можна зробити висновок про те, що банки еволюціонували разом з розвитком грошового обігу, починаючи з первинних форм і до сучасних за розумінням банківських установ.

Висновки. Проведене дослідження історичних аспектів розвитку банківської діяльності дозволило визначити такі основні етапи її еволюції:

- I етап — зародження банків (IV ст. до н.е.—XII ст.);
- II етап — виникнення державних банків (XII—XVII ст.);
- III етап — універсалізація та спеціалізація банківської справи (XVIII ст.);
- IV етап — розширення діапазону банківських операцій та повноважень (XIX—XX ст.).

Ключовим завданням будь-якої держави є забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Фінансова глобалізація та зростаюча банківська конкуренція сприяє переміщенню капіталу між банківськими системами різних країн і сприяє нарощенню банківського капіталу. Отже, поглиблення інтеграційних процесів стимулює еволюцію банківської діяльності (і наступних етапів її розвитку).

Література:

1. Барр Р. Политическая экономия: В 2-х тт.. - Т.2: Пер. с фр. - М.: Междунар. отношения, 1994. — 750с.
2. Роде Э. Банки, биржи, валюты современного капитализма / Пер. с нем., Под ред. В.М. Шенаева. — М.: Финансы и статистика, 1986. — 341с.
3. Банки и кредиты: История банковского дела. — Режим доступа: <http://history.banks-credits.ru>
4. Новікова І. Е. Формування вітчизняної банківської системи у другій половині XIX ст. (структура та функціональне призначення) / І. Е. Новікова // Історія народного господарства та економічної думки України. — 2007. — Вип. 39—40. — С. 179—187.
5. Римар М. В. Банківська система України: процес становлення і проблеми розвитку / Римар М. В., Тушницький А. Р. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2010_684/11.pdf.

Стаття надійшла в редакцію 25.12.2014р.
Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Гораль Л.Т.

УДК 658:005:005.74:005.57

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ СИСТЕМОЮ

*А.О. Устенко, О.Я. Малинка**

*ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, тел. (03422) 50-76-23,
e-mail: ineu@nung.edu.ua*

Анотація. Розглянуто особливості організаційної структуризації управління соціально-економічною системою (СЕС). В основу підходу покладено концептуальну модель, що складається з системних уявлень про умови (зовнішні і внутрішні) — X — Y; цілей і процесів їх досягнення в умовах конкурентного середовища — X; ресурсного забезпечення досягнення цілей — Y; управління — Z. Досліджено такі системні аспекти, як: 1) мету і власне процес як елементарне перетворення; 2) особисті і речові фактори, що беруть участь у "перетворенні" ресурсів в продукти праці; 3) технологію «перетворення» (логістика); 4) приналежність до стадії господарської діяльності (або комплексу стадій); 5) приналежність до підсистеми системи менеджменту; 6) приналежність до ланки (певного рівня); 7) систему управління в процесі створення продуктів праці в цілому.